INGLIZ VA O‘ZBEK TILLARIDA “SHARAF/HONOR” KONSEPTINING MILLIY-MADANIY MAZMUNI VA SEMANTIK MAYDONI

Islomova Dilshoda Ibrohim qizi
O‘zbekiston Davlat Jahon tillari universiteti o‘qituvchisi
E-mail: islomova.dilshoda95@mail.ru

Annotatsiya. *Maqolada ingliz tilidagi honor/honour va o‘zbek tilidagi sharaf, sha’n, or-nomus, obro‘, qadr-qimmat birliklari orqali reallashadigan “sharaf/honor” konseptining semantik maydoni va milliy-madaniy mazmuni chog‘ishtirma aspektda tahlil qilinadi. Izohli va frazeologik lug‘atlar hamda maqollar to‘plamlaridan olingan material asosida maydonning yadro va periferik qismlari belgilanib, birliklarning ma’no tarkibi komponent tahlil yordamida aniqlanadi. Ingliz tilidagi honor axloqiy halollik, ijtimoiy e’tirof va beriladigan unvon semalarini bitta leksemada birlashtiruvchi sinkretik birlik ekani, o‘zbek tilida esa bu semalar sharaf, obro‘ va or-nomus kabi birliklar o‘rtasida taqsimlangani ko‘rsatiladi. O‘zbek tilidagi or va or-nomus so‘zlarining ham “uyat”, ham “sha’n” ma’nosini anglatishi sharaf bilan uyat bir konseptning ikki qutbi ekanining lisoniy dalili sifatida talqin qilinadi. Birliklarning ichki shakli asosida “yuqorilik”, “qimmat”, “poklik”, “himoya” va “yuz” modellari tiklanadi. Frazeologik juftliklar muvofiqlik darajasiga ko‘ra tasniflanib, tarjima uchun amaliy tavsiyalar beriladi.*

Kalit so‘zlar: *konsept, sharaf, honor, or-nomus, obro‘, semantik maydon, komponent tahlil, ichki shakl, enantiosemiya, tarjimada muvofiqlik.*

НАЦИОНАЛЬНО-КУЛЬТУРНОЕ СОДЕРЖАНИЕ И СЕМАНТИЧЕСКОЕ ПОЛЕ КОНЦЕПТА «SHARAF/HONOR» В АНГЛИЙСКОМ И УЗБЕКСКОМ ЯЗЫКАХ

Аннотация. *В статье в сопоставительном аспекте анализируются семантическое поле и национально-культурное содержание концепта «sharaf/honor», репрезентируемого английской лексемой honor/honour и узбекскими единицами sharaf, sha’n, or-nomus, obro‘, qadr-qimmat. На материале толковых и фразеологических словарей, а также сборников пословиц определяются ядро и периферия поля, с помощью компонентного анализа выявляется семантическая структура единиц. Показано, что английское honor является синкретичной единицей, объединяющей семы нравственной честности, общественного признания и присваиваемого звания, тогда как в узбекском языке эти семы распределены между единицами sharaf, obro‘ и or-nomus. Способность узбекских слов or и or-nomus обозначать как «стыд», так и «честь» интерпретируется как языковое свидетельство того, что честь и стыд образуют два полюса одного концепта. На основе внутренней формы единиц реконструируются модели «верх», «ценность», «чистота», «защита» и «лицо».*

Фразеологические пары классифицируются по степени соответствия, предлагаются практические рекомендации для перевода.

Ключевые слова: *концепт, sharaf, honor, or-nomus, obro‘, семантическое поле, компонентный анализ, внутренняя форма, энантиосемия, переводческое соответствие.*

NATIONAL-CULTURAL CONTENT AND SEMANTIC FIELD OF THE CONCEPT “SHARAF/HONOR” IN ENGLISH AND UZBEK

Abstract. *The article offers a contrastive analysis of the semantic field and national-cultural content of the concept “sharaf/honor”, represented by English honor/honour and by the Uzbek units sharaf, sha’n, or-nomus, obro‘ and qadr-qimmat. Drawing on explanatory and phraseological dictionaries and proverb collections, the study identifies the core and periphery of the field and establishes the semantic structure of its units through componential analysis. It is shown that English honor is a syncretic unit combining the semes of moral integrity, public recognition and conferred distinction, whereas in Uzbek these semes are distributed among sharaf, obro‘ and or-nomus. The ability of Uzbek or and or-nomus to denote both ‘shame’ and ‘honour’ is interpreted as linguistic evidence that honour and shame form two poles of a single concept. On the basis of the inner form of the units, the models of UP, VALUE, PURITY, DEFENCE and FACE are reconstructed. Phraseological pairs are classified by degree of correspondence, and practical recommendations for translation are offered.*

Keywords: *concept, sharaf, honor, or-nomus, obro‘, semantic field, componential analysis, inner form, enantiosemy, translation correspondence.*

KIRISH

Har bir jamiyat inson qadr-qimmatini qanday o‘lchash, uni qanday asrash va yo‘qotilgan obro‘ni qanday tiklash haqida o‘z tasavvurlariga ega. Bu tasavvurlar tilda sharaf, sha’n, obro‘ kabi so‘zlarda, ular ishtirok etgan iboralar va maqollarda muhrlanib qoladi. Shu bois sharaf konsepti axloqiy qadriyatlar tizimining tayanch nuqtalaridan biri hisoblanadi, uning tildagi ifodasini o‘rganish esa chog‘ishtirma tilshunoslik uchun ham, tarjima nazariyasi va madaniyatlararo muloqot amaliyoti uchun ham ahamiyatlidir.

Ingliz va o‘zbek tillarini qiyoslaganda darhol ko‘zga tashlanadigan holat shuki, ingliz tilida bu sohaning markazida bitta keng ma’noli honor (britancha imloda honour) so‘zi turadi, o‘zbek tilida esa unga sharaf, sha’n, or-nomus, obro‘ kabi bir necha so‘z mos keladi. Ikki tilli lug‘atlarda bu so‘zlarning barchasi ko‘pincha honour orqali beriladi. Biroq “Bu men uchun katta sharaf” va “Oilasining sha’niga dog‘ tushirdi” jumlalaridagi vaziyatlar bir-biridan keskin farq qiladi, garchi ikkala holatda ham ingliz tilida bir so‘z qo‘llanishi mumkin bo‘lsa-da. Aksincha, The bank refused to honour the cheque jumlasidagi honour fe’lini o‘zbek tiliga sharaf so‘zi orqali berib bo‘lmaydi. Bunday nomuvofiqliklar konseptni tashkil etuvchi

birliklarning ma’no chegaralarini aniq belgilashni taqozo etadi. Maqolada konsept nomi sifatida HONOR shakli olinadi, misollarda esa manbadagi imlo saqlanadi.

Tadqiqotning maqsadi ingliz va o‘zbek tillarida “sharaf/honor” konseptining semantik maydonini qiyosiy tavsiflash, maydon birliklarining ma’no tarkibini aniqlash va konseptning milliy-madaniy mazmunini til materiali asosida ochib berishdan iborat. Tadqiqot obyekti ikki tildagi sharaf semantikasiga ega leksik, frazeologik va paremiologik birliklar, predmeti esa ularning semantik tuzilishi, ichki shakli va madaniy konnotatsiyalaridir. Maqsadga erishish uchun birliklarning lug‘aviy ta’riflari va etimologiyasi o‘rganildi, maydon tuzilishi belgilandi, komponent tahlil o‘tkazildi, frazeologizmlar va maqollar asosida konseptual modellar tiklandi, so‘ngra frazeologik juftliklarning tarjimadagi muvofiqlik darajasi aniqlandi.

MAVZUGA OID ADABIYOTLAR TAHLILI

Sharaf va uyat tushunchalarining ijtimoiy tabiati dastlab antropologiyada atroflicha o‘rganilgan. J.G. Peristiany muharrirligidagi “Honour and Shame” to‘plamida O‘rta yer dengizi jamiyatlarida sharaf va uyat o‘zaro bog‘liq qadriyatlar tizimini tashkil etishi ko‘rsatib berilgan [27]. Shu to‘plamga kirgan tadqiqotida J. Pitt-Rivers sharafni shaxsning o‘z nazaridagi qiymati hamda bu qiymatning jamiyat tomonidan tan olinishi sifatida ta’riflaydi [28]. Ta’rifdagi ichki va tashqi o‘lchovning ajratilishi mazkur maqolada ham tahlil mezonlaridan biri qilib olindi. Ayni paytda bu tadqiqotlar muayyan mintaqa materialiga tayanganini hisobga olib, ularning xulosalarini o‘zbek madaniyatiga to‘g‘ridan to‘g‘ri ko‘chirish to‘g‘ri bo‘lmaydi. P. Bourdieuning ramziy kapital tushunchasi obro‘ va sharafni jamiyatda tan olinishi orqali qiymat kasb etadigan resurs sifatida ko‘rish imkonini beradi [19]. E. Goffmanning “yuz” haqidagi qarashlari esa obro‘ni muloqot jarayonida doimiy ravishda saqlab turiladigan ijtimoiy qiymat sifatida talqin qilishga asos bo‘ladi [22].

Konsept nazariyasi bo‘yicha Yu.S. Stepanov konseptni inson ongidagi madaniyat quyqasi sifatida ta’riflagan [18], V.I. Karasik madaniy konseptda tushunchaviy, obrazli va qadriyat komponentlarini ajratgan [14], Z.D. Popova va I.A. Sternin esa konseptni yadro va periferiyadan iborat maydon sifatida tiklash metodikasini ishlab chiqqan [17]. V.A. Maslova konseptni madaniy kontekstdan ajratib o‘rganib bo‘lmasligini ta’kidlaydi [16]. A. Wierzbicka madaniyatning kalit so‘zlarini aniqlash mezonlarini taklif qilgan: bunday so‘z tilda faol qo‘llanadi, muayyan semantik sohaning markazida turadi va frazeologiya hamda maqollarda keng ishtirok etadi [30]. Bu mezonlar maydon yadrosini belgilashda qo‘llandi. O‘zbek tilshunosligida kognitiv yondashuvning nazariy asoslari Sh. Safarov [10], til va madaniyat munosabati N. Mahmudov [3] tadqiqotlarida yoritilgan, lingvokulturologiya atamalari tizimi esa D. Xudoyberganova tomonidan ishlab chiqilgan [12]. Konseptual metaforalarni tahlil qilishda G. Lakoff va M. Johnson [24] hamda Z. Kövecses [23] ishlariga tayanildi.

Ingliz va o‘zbek tillari materialida sharaf konseptiga bag‘ishlangan ishlar soni oxirgi yillarda ortib bormoqda. D. Islomova to‘rtta milliy-madaniy konseptni qiyoslagan maqolasida inglizcha honourni shaxsiy fazilat, halollik va ijtimoiy obro‘ bilan, o‘zbekcha sharafni esa shaxsdan tashqari oila, el va Vatan bilan bog‘liq ijtimoiy mas’uliyat bilan aloqador holda talqin qiladi va bu farqni individualizm hamda kollektivizm qadriyatlari bilan izohlaydi [1].

F. Mukhiddinova ham inglizcha honor va o‘zbekcha or-nomus o‘rtasidagi farqni shaxsiy mas’uliyat va oila obro‘si qarama-qarshiligi orqali tushuntiradi [5]. S. Khamidova va O.S. Akhmedov sharaf va uyat konseptlarining frazeologik ifodasini kognitiv-lingvomadaniy yondashuv asosida o‘rgangan [2], G. Yuldosheva o‘zbek frazeologik tizimida or-nomus konseptining ifodalanishiga to‘xtalgan [13]. M. Makhmudova esa or, nomus va oriyat so‘zlarini uyat konseptining sinonimik qatoriga kiritib, nomusni o‘lim bilan qiyoslovchi maqollarni alohida ajratgan [4]. Metodologik jihatdan S. Usmanaliyevaning frazeologik birliklarni denotativ yadro, obrazli asos, konseptual motivatsiya, baholovchi konnotatsiya, milliy-madaniy ssenariy va pragmatik kutilma qatlamlari bo‘yicha tahlil qilish modeli hamda tillararo muvofiqlikning to‘rt turini ajratishi alohida qiziqish uyg‘otadi [11].

Ko‘rib chiqilgan ishlarning bir qismida ikki madaniyat o‘rtasidagi farq individualizm va kollektivizm qarama-qarshiligi orqali oldindan berilgan izoh sifatida qabul qilinadi. Bu qarashni til materiali bilan tekshirish, ya’ni sharaf semalarining o‘zbek tilidagi bir necha birlik o‘rtasida qanday taqsimlanganini, birliklarning ichki shakli nimani ko‘rsatishini, or so‘zidagi qarama-qarshi ma’nolarning birga kelishi va honour so‘zining majburiyat bilan bog‘liq ma’nolari tarjimada qanday muammo tug‘dirishini aniqlash hali tizimli hal etilmagan vazifadir. Mazkur maqola shu masalalarga qaratilgan.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Tadqiqot materialini Merriam-Webster [25] va Cambridge Dictionary [20] lug‘atlari, “O‘zbek tilining izohli lug‘ati”ning bosma [6] va elektron [7] nashrlari, A.V. Kuninning inglizcha-ruscha frazeologik lug‘ati [15], Sh. Rahmatullayevning “O‘zbek tilining izohli frazeologik lug‘ati” [9], “The Oxford Dictionary of Proverbs” [29] va “O‘zbek xalq maqollari” to‘plamidan [8] tanlab olingan leksemalar, frazeologizmlar va maqollar tashkil etdi. Etimologik ma’lumotlar Online Etymology Dictionary [26], G. Clausonning qadimgi turkiy til etimologik lug‘ati [21] va “O‘zbek tilining izohli lug‘ati”dagi o‘zlashma so‘zlarga berilgan izohlar [6] asosida aniqlandi.

Tahlil bir necha bosqichda olib borildi. Avval lug‘aviy ta’riflar tahlili orqali har bir leksemaning ma’no tarkibi aniqlanib, A. Wierzbicka mezonlari asosida maydon yadrosi belgilandi. Keyin birliklar oltita farqlovchi belgi bo‘yicha komponent tahlildan o‘tkazildi: ichki axloqiy fazilat, ijtimoiy e’tirof, unvon va mukofot, zarar yetkazilishi mumkin bo‘lgan qadriyat (himoya obyekti), uyat bilan bog‘liqlik va jamoaviy egalik. Uchinchi bosqichda birliklarning ichki shakli etimologik-motivatsion tahlil yordamida ochildi va frazeologizmlar asosida konseptual modellar tiklandi. Nihoyat, frazeologik juftliklar S. Usmanaliyeva taklif etgan muvofiqlik turlari bo‘yicha tasniflandi [11].

TAHLIL VA NATIJALAR

Birliklarning ichki shakli va etimologik qatlamlari

Ingliz tilidagi honour so‘zi anglo-fransuz tilidagi onur, honur orqali lotincha honos, honor so‘ziga borib taqaladi [25; 26]. Rim jamiyatida bu so‘z faqat hurmatni emas, davlat lavozimini ham anglatgan; mansablar zinapoyasi cursus honorum deb atalgani shundan. Bu “rasmiy” ibtido hozirgi ingliz tilidagi unvon va mukofot ma’nolarida saqlanib qolgan: sudyaga Your

Honour deb murojaat qilinishi, mukofotlar ro‘yxatining honours list deb atalishi shunday dalillardandir. Maydonning boshqa birliklari ham asosan lotin tilidan o‘zlashgan va ularning ichki shakli ibratli: esteem lotincha aestimare “baholamoq”, dignity esa dignus “munosib, arzigulik” so‘zidan kelib chiqqan; integrity asosida integer “butun, daxlsiz”, respect asosida respicere “ortga qaramoq, nazar solmoq”, reputation asosida reputare “hisoblamoq, mulohaza qilmoq” fe’li yotadi. Prestige so‘zi esa dastlab “ko‘zbo‘yamachilik, aldov” ma’nosini anglatgan va keyinroq “nufuz, ta’sir” ma’nosini olgan [26].

O‘zbek tilidagi konsept yadrosi deyarli to‘liq arab va fors tillaridan o‘zlashgan so‘zlardan iborat [6]. Sharaf arab tilidagi “yuksak bo‘lmoq, baland turmoq” ma’nosini anglatuvchi o‘zakdan yasalgan, ya’ni uning ichki shakli “yuksaklik”dir. Sha’n arabchada “ish, holat, martaba”, qadr “o‘lchov, qiymat”, qimmat “baho” ma’nolarini bildiradi. Hurmat so‘zining manbasi bo‘lgan arabcha ḥurma “daxlsizlik, muqaddaslik” ma’nosiga ega, ya’ni hurmat ichki shakliga ko‘ra “tegib bo‘lmaydigan narsa”dir. Nomus arab tili orqali yunoncha nomos “qonun” so‘ziga borib taqaladi. Or so‘zi esa arabchada “sharmandalik, isnod” ma’nosini anglatadi. Alohida e’tiborga loyiq so‘z obro‘ bo‘lib, u forscha āb “suv” va rū “yuz” so‘zlaridan tarkib topgan, ya’ni so‘zma-so‘z “yuz suvi, yuz tarovati” demakdir. O‘zbek tilida obro‘yi to‘kildi birikmasining tabiiyligi ana shu ichki shakl bilan izohlanadi: to‘kiladigan narsa suyuqlikdir.

Konseptning turkiy qatlami ham mavjud, biroq u boshqa yo‘nalishda shakllangan. Qadimgi turkiy yodgorliklarda at “nom” va kü “shon, dong” so‘zlari birga qo‘llanib, xalqning nomi va shuhrati ma’nosini bergan [21]. Demak, turkiy an’anada sharafning asosiy ifodasi nom bo‘lgan, bu nom esa avvalo xalqqa, jamoaga tegishli deb tasavvur qilingan. Hozirgi o‘zbek tilida bu qatlam “Yaxshidan ot qolar, yomondan dod qolar” maqolida [8] va oti chiqmoq kabi iboralarda saqlangan. Ingliz tilidagi a good name birikmasi ham sharafni nom orqali ifodalaydi, biroq ingliz maydonining asosiy qismida yetakchi o‘rinni nom emas, baho va lavozim bilan bog‘liq lotincha so‘zlar egallaydi.

Shunday qilib, ikki tilda ham sharaf leksikasining yadrosi madaniy jihatdan nufuzli tillardan, ya’ni ingliz tilida lotin va fransuz tillaridan, o‘zbek tilida arab va fors tillaridan o‘zlashgan. Bu holat sharaf tushunchasining yozma huquq, din va saroy madaniyati bilan bog‘liq holda rivojlanganini ko‘rsatadi. Ichki shakllar tahlili esa ikki tilda ham umumiy bo‘lgan “qiymat” motivini (qadr-qimmat va esteem, dignity), shuningdek har bir tilga xos motivlarni yuzaga chiqaradi: o‘zbek tilida “yuksaklik” (sharaf) va “yuz suvi” (obro‘), ingliz tilida “davlat lavozimi” (honour) va “butunlik” (integrity).

Lug‘aviy ma’nolar va semantik maydon tuzilishi

Merriam-Webster lug‘atida honor otining quyidagi asosiy ma’nolari qayd etilgan: yaxshi nom va jamoatchilik e’tirofi; kishiga ko‘rsatiladigan hurmat; yuksak axloqiy me’yorlarga sodiqlik; kafolat sifatida berilgan so‘z; kishi faxrlanadigan imtiyoz; yuqori lavozim egasiga murojaat shakli; nishon, mukofot va unvon; mezbonning mehmonga ko‘rsatadigan iltifoti; eskirgan ma’noda iffat [25]. Fe’l sifatida esa honor hurmat ko‘rsatish, kimnidir taqdirlash, shuningdek majburiyat yoki shartnoma shartlarini bajarish va to‘lov vositasini qabul qilish

ma’nolarida qo‘llanadi [25]. Cambridge Dictionary ham bu so‘zni hurmat, halollik va yutuq uchun beriladigan e’tirof bilan bog‘lab izohlaydi [20]. Ko‘rinib turibdiki, bitta leksema ichki fazilatni, tashqi e’tirofni, rasmiy unvonni va hatto moliyaviy majburiyatni bajarishni ham qamrab oladi.

“O‘zbek tilining izohli lug‘ati”da sharaf kishi faxrlanishga arziydigan holat va undan tug‘iladigan yuksak qoniqish hissi hamda ijobiy fazilat yoki xizmat tufayli el orasida tarqalgan shuhrat sifatida izohlanadi; sharaf bilan va sharafiga iboralari ham alohida berilgan [7]. E’tiborli tomoni, lug‘atdagi ta’riflarda axloqiy halollik semasi yo‘q: sharaf ko‘proq e’tirof, faxr va shon bilan bog‘liq. Obro‘ mehnat va xulq bilan jamoada qozonilgan hurmat va mavqe, qadr esa kishining jamiyatdagi o‘rni va unga ko‘rsatiladigan e’tibor sifatida ta’riflanadi [7]. Or so‘zining birinchi ma’nosi “uyat, nomus”, ikkinchi ma’nosi “g‘urur, sha’n” deb berilgan; or-nomus ham birinchi ma’noda uyalish va xijolat tuyg‘usini, ikkinchi ma’noda kishini ulug‘laydigan fazilatni, shon-sharafni bildiradi [7]. Hamiyat so‘zi or-nomusni saqlashga intiluvchi g‘urur, oriyat ma’nosida izohlanadi [7]. So‘z berib, uning ustidan chiqish esa o‘zbek tilida sharaf bilan emas, mardlik bilan bog‘lanadi: lug‘atda va’daga vafo qilish mardlarga xos fazilat sifatida keltirilgan [7].

Lug‘aviy ta’riflar va sinonimik munosabatlar asosida ikki tildagi semantik maydon tuzilishi 1-jadvalda aks ettirildi.

1-jadval

“Sharaf/honor” konseptining semantik maydoni

Maydon qismi	Ingliz tili	O‘zbek tili
Yadro	honor/honour	sharaf; or-nomus
Yaqin periferiya	dignity, integrity, reputation, respect, esteem, pride	sha’n, obro‘, nomus, or, qadr-qimmat, oriyat, hamiyat
Uzoq periferiya	prestige, standing, credit, distinction, glory, renown, good name, virtue, decency	hurmat, e’tibor, iftixor, shon-shuhrat, nufuz, nom, vijdon, diyonat, mardlik
Antonimik zona	dishonour, disgrace, shame, infamy, disrepute	isnod, sharmandalik, badnomlik, nomussizlik, obro‘sizlik

Jadvaldan maydonlarning tuzilishi jihatidan farqlanishi ko‘rinadi. Ingliz tilida maydon bir markazli: barcha periferik birliklar honour atrofida guruhlanadi va ularning ko‘pchiligi uning muayyan ma’nosini aniqlashtiradi. O‘zbek tilida esa yadro ikki markazli. Sharaf e’tirof, faxr va shon tomonga, or-nomus esa ichki axloqiy me’yor, himoya va uyat tomonga yo‘nalgan. Bu ikki markaz frazeologiyada ham turlicha namoyon bo‘ladi: sharaf tantanali, rasmiy matnlarda va bayram nutqida faol, or-nomus esa maqollarda va kundalik axloqiy baholashda yetakchilik qiladi. Maydonning antonimik zonasida ikki til yaqinlashadi: ingliz tilidagi shame va disgrace, o‘zbek tilidagi isnod va sharmandalik sharafning yo‘qolishini nomlaydi.

Komponent tahlil natijalari

Maydonning asosiy birliklarini oltita farqlovchi belgi bo‘yicha chog‘ishtirish natijalari 2-jadvalda keltirildi. “+” belgi semaning mavjudligini, “–” uning yo‘qligini, “±” esa kontekstga bog‘liq holda namoyon bo‘lishini bildiradi.

2-jadval

“Sharaf/honor” konsepti birliklarining komponent tahlili

Birlik	Ichki axloqiy fazilat	Ijtimoiy e’tirof	Unvon, mukofot	Himoya obyekti	Uyat bilan aloqa	Jamoaviy egalik
Ingliz tili						
honour	+	+	+	+	±	±
dignity	±	±	–	+	–	–
integrity	+	–	–	±	–	–
reputation	–	+	–	+	±	±
prestige	–	+	+	±	–	±
O‘zbek tili						
sharaf	±	+	+	±	–	+
sha’n	+	+	±	+	±	+
or-nomus	+	±	–	+	+	+
obro‘	–	+	±	+	±	±
qadr-qimmat	±	+	–	+	–	–

Komponent tahlilning eng muhim natijasi shundan iboratki, honour o‘rganilgan birliklar orasida ichki axloqiy fazilat, ijtimoiy e’tirof va unvon semalarini bir vaqtda o‘zida jamlaydigan yagona birlikdir. Buni sinkretik leksikalashuv deb atash mumkin. O‘zbek tilida xuddi shu semalar analitik tarzda, bir necha birlik o‘rtasida taqsimlangan: e’tirof va unvon sharafda, ichki axloqiy me’yor va himoya or-nomusda, jamoadagi mavqe esa obro‘da to‘plangan. Shu sababli D. Islomovaning o‘zbekcha sharaf ijtimoiy mas’uliyat bilan, inglizcha honour esa shaxsiy fazilat bilan bog‘liq degan fikri [1] til materiali bilan qisman tasdiqlanadi: sharaf so‘zida haqiqatan ham jamoaviy egalik semasi kuchli (el sharafi, Vatan sharafi). Biroq ichki axloqiy fazilat o‘zbek tilida yo‘q emas, u boshqa birliklar, avvalo or-nomus va nomus orqali ifodalanadi. Demak, farq semaning mavjud yoki mavjud emasligida emas, balki uning qaysi birlikka yuklanganida.

Ikkinchi muhim natija uyat bilan aloqa semasiga tegishli. Bu sema o‘zbek tilida or-nomus va or so‘zlarida mavjud bo‘lib, ular lug‘atda ham “uyat”, ham “sha’n, g‘urur” ma’nolarida izohlanadi [7]. Bir so‘zning qarama-qarshi ma’nolarni birga ifodalashi tilshunoslikda enantiosemiya deb ataladi. Or misolida u tasodifiy emas: sharafli kishi uyatni his qila oladigan kishidir, ya’ni sharaf va uyat bir tuyg‘uning ikki tomoni sifatida anglanadi. J.G. Peristiany to‘plamida antropologik material asosida ilgari surilgan sharaf va uyatning bir tizim ekani

haqidagi g‘oya [27] o‘zbek tilida bevosita leksik darajada namoyon bo‘lgan. Ingliz tilida esa honour bilan shame faqat antonimlik munosabatida turadi: thesaurusda shame va disgrace honourning qarama-qarshi ma’noli so‘zlari sifatida berilgan [25].

Uchinchidan, unvon va mukofot semasi ingliz tilida markaziy, o‘zbek tilida esa periferik. Ingliz tilida an honour, honours, honorary kabi shakllar rasmiy e’tirof tizimining asosiy atamalari bo‘lib xizmat qiladi. O‘zbek tilida bu vazifani sharaf emas, ko‘proq faxriy sifati (faxriy unvon, faxriy mehmon) va mukofot, unvon so‘zlari bajaradi. Sharaf esa asosan sharafiga muyassar bo‘lmoq tipidagi birikmalarda, ya’ni kishiga ko‘rsatilgan imtiyozni ifodalashda qo‘llanadi.

Konseptual modellar va frazeologik ifoda

Ikki tilning frazeologik birliklari [9; 15] va maqollari [8; 29] tahlili konseptning obrazli qatlamida oltita asosiy model mavjudligini ko‘rsatdi (3-jadval). Ularning aksariyati G. Lakoff va M. Johnson ta’riflagan orientatsion va ontologik metaforalarga [24], qisman esa Z. Kövecses ta’kidlagan tana tajribasiga asoslangan modellarga [23] mos keladi.

3-jadval

“Sharaf/honor” konseptining asosiy obrazli modellari

Konseptual model	**Ingliz tili**	**O‘zbek tili**
SHARAF – YUQORILIK (HONOUR IS UP)	hold one’s head high; high standing; rise in sb’s esteem; beneath one’s dignity; fall from grace	sharaf (ichki shakl); boshini baland ko‘tarib yurmoq; obro‘yini ko‘tarmoq; obro‘yi tushdi
SHARAF – QIMMATLI MULK (HONOUR IS A VALUABLE)	esteem, dignity (ichki shakl); to one’s credit; A good name is better than riches	qadr-qimmat; obro‘ orttirmoq; obro‘yi bir pul bo‘ldi; “Yigitning xuni – yuz tanga, or-nomusi – ming tanga”
SHARAF – POKLIK, OQLIK (HONOUR IS PURITY)	a stain on one’s honour; unblemished reputation; tarnish one’s reputation; clear one’s name; blacken sb’s name	sha’niga dog‘ tushirmoq; nomiga dog‘ tushirmoq; yuzini oq qilmoq; yuzi qora bo‘lmoq
SHARAF – HIMOYA QILINADIGAN HUDUD (HONOUR IS A TERRITORY)	defend one’s honour; uphold one’s honour; an affront to one’s honour; field of honour	sha’nini himoya qilmoq; or-nomusiga tajovuz qilmoq; hamiyatiga tegmoq; nomusini asramoq
SHARAF – YUZ (HONOUR IS FACE)	lose face; save face	obro‘ (ichki shakl); obro‘yi to‘kildi; yuzi yorug‘ bo‘lmoq; yuz-xotir qilmoq

SHARAF – IN’OM (HONOUR IS A GIFT)	confer an honour; do sb the honour; it’s an honour; honours list	sharafga muyassar bo‘lmoq; sharafiga

Yuqorilik modeli ikki tilda ham universal xarakterga ega va “yaxshi – yuqori, yomon – past” orientatsion metaforasiga tayanadi [24]. O‘zbek tilida bu model hatto konsept nomining o‘zida, sharaf so‘zining “yuksaklik” ichki shaklida mujassam. Model doirasidagi qiziq juftlik beneath one’s dignity va o‘ziga or bilmoq iboralaridir. Ikkalasi ham kishi o‘ziga munosib ko‘rmaydigan ishni nomlaydi, biroq motivatsiyasi har xil: ingliz iborasida bu ish qadr-qimmatdan “pastda” joylashadi, o‘zbek iborasida esa u kishiga or, ya’ni uyat keltiradi. Bu yerda ham o‘zbek tilida sharaf uyat orqali anglanishi kuzatiladi.

Qiymat modeli ikki tilda sharafni o‘lchanadigan, ortadigan yoki qadrsizlanadigan boylik sifatida tasavvur qiladi. Ingliz tilida bu model ko‘proq so‘zlarning ichki shaklida (esteem, dignity) va to one’s credit kabi iboralarda yashaydi. O‘zbek tilida esa u ochiq va obrazli: obro‘ orttirmoq iborasida obro‘ yig‘iladigan mulk, obro‘yi bir pul bo‘ldi iborasida esa qadrsizlangan pul sifatida tasvirlanadi [7]. “Yigitning xuni – yuz tanga, or-nomusi – ming tanga” maqoli [8] or-nomusni xun, ya’ni inson hayoti uchun to‘lanadigan badal bilan solishtirib, uni hayotdan o‘n barobar qimmat deb baholaydi. A good name is better than riches maqolida [29] ham yaxshi nom boylikdan ustun qo‘yiladi, ammo o‘lchov hayot emas, mol-mulkdir.

Poklik modeli ikki tilda deyarli izomorf: a stain on one’s honour va sha’niga dog‘ tushirmoq iboralari obraz va ma’no jihatidan to‘liq mos keladi. Model rang bilan ham bog‘lanadi: o‘zbek tilidagi yuzi qora bo‘lmoq va inglizcha blacken sb’s name sharafning yo‘qolishini qora rang orqali ifodalaydi. Biroq oq rang qutbida tafovut yuzaga chiqadi. O‘zbek tilidagi yuzini oq qilmoq iborasi kishini oqlash, uning sha’nini tiklash, kimnidir faxrlantirish ma’nosini beradi, inglizcha white-faced esa qo‘rquv yoki hayajondan rangi oqarib ketgan kishini tasvirlaydi. Bu S. Usmanaliyeva ta’riflagan “umumiy obraz doirasidagi semantik tafovut” holatining yaqqol misolidir [11].

Himoya modeli sharafni tashqi tajovuzdan asralishi lozim bo‘lgan hudud yoki qo‘rg‘on sifatida tasavvur qiladi. Ingliz tilida defend one’s honour, an affront to one’s honour iboralari, tarixan esa duel o‘tkaziladigan joyni anglatgan field of honour birikmasi bu modelga kiradi. O‘zbek tilida model ancha faol: or-nomusiga tajovuz qilmoq, hamiyatiga tegmoq, nomusini asramoq iboralarida sharaf daxlsiz chegara sifatida gavdalanadi. Bu yerda hurmat so‘zining “daxlsizlik” ichki shakli ham e’tiborga loyiq. Nomus so‘zi o‘zbek tilida ayol iffati va oila sha’ni bilan bog‘liq ma’noda ham qo‘llanadi. Ingliz tilida honourning “iffat” ma’nosi ham mavjud bo‘lgan, ammo hozirgi tilda eskirgan deb belgilanadi [25]. Bu ikki tilda bir xil ma’no taraqqiyotining turli bosqichda turganini ko‘rsatadi.

Yuz modeli ikki tilda turlicha shakllangan. Ingliz tilidagi lose face va save face iboralari XIX asrning ikkinchi yarmida xitoy tilidan kalka yo‘li bilan kirgan [26], yuz tushunchasining ijtimoiy fanlarda keng qo‘llanishi esa E. Goffman nomi bilan bog‘liq [22]. O‘zbek tilida esa yuz modeli obro‘ so‘zining ichki shakliga singib ketgan va asrlar davomida faol qo‘llanib

kelgan. Kundalik madaniyatda obro‘ ayniqsa mehmondorchilik bilan bog‘lanadi: lug‘atda mehmon kutishda bor imkoniyatni ishga solib, yuzni yerga qaratmaslik ma’nosidagi obro‘ olmoq iborasi va “Shavla ketsa-ketsin, obro‘ ketmasin!” maqoli keltiriladi [7]. Bunda dasturxon mezbon obro‘sining ko‘zgusi sifatida namoyon bo‘ladi.

In’om modeli ingliz tiliga xos bo‘lib, sharafni beriladigan, qabul qilinadigan va ko‘rsatiladigan narsa sifatida tasvirlaydi: confer an honour, do sb the honour, it’s an honour. Bu model honour so‘zining lotincha “lavozim” ibtidosi bilan uzviy bog‘liq. O‘zbek tilida model faqat sharafga muyassar bo‘lmoq va sharafiga birikmalari bilan cheklangan. Mezbonlik ma’nosidagi do the honours iborasining o‘zbek tilida sharaf ishtirok etgan muqobili yo‘q.

Paremiologik material va milliy-madaniy talqin

Maqollar konseptning qadriyat qatlamini eng aniq ko‘rsatadi. O‘zbek maqollarida or va nomus ko‘pincha o‘lim bilan qiyoslanadi: “Nomus – o‘limdan qattiq”, “Orsiz turmushdan orli o‘lim yaxshi”, “Nomussiz yurmoqdan nomusli o‘lmoq yaxshi” [8]. M. Makhmudova bu maqollarni uyat konsepti doirasida tahlil qilgan [4], bu esa yuqorida aytilgan sharaf va uyatning o‘zbek tilida yagona tizim tashkil etishini yana bir bor tasdiqlaydi. Ingliz tilida shu mazmun asosan death before dishonour shiorida uchraydi, ammo u xalq maqolidan ko‘ra harbiy va rasmiy matnlarga xos.

Konseptning gender taqsimoti ham maqollarda aks etgan. “Yigitning moli bo‘lguncha, ori bo‘lsin” va “Yigitning xuni – yuz tanga, or-nomusi – ming tanga” maqollarida [8] or bevosita yigit, ya’ni erkak timsoli bilan bog‘lanadi. Ingliz tilidagi a man of honour, a gentleman’s word birikmalari ham tarixan erkak xulqiga yo‘naltirilgan. Ikki tilda ham ayolga nisbatan sharaf asosan iffat orqali tushunilgan, biroq ingliz tilida bu ma’no eskirgan [25], o‘zbek tilida esa nomus so‘zida saqlanib kelmoqda.

Ingliz maqollari konseptning institutsional va shartnomaviy tabiatini ham ochib beradi. Honours change manners maqoli [29] unvon va mansab kishining xulqini o‘zgartirishi haqida ogohlantiradi, ya’ni bu yerda honour “mansab, rasmiy maqom” ma’nosida qo‘llangan. There is honour among thieves maqolida [29] esa sharaf guruh ichidagi sadoqat va kelishuvga rioya qilish qoidasi sifatida talqin qilinadi. O‘zbek tilida va’daga vafo qilish sharaf bilan emas, mardlik bilan bog‘lanishi [7] ham ingliz tilidagi honourning bu qirrasi o‘zbek tilida boshqa konseptga yuklanganini ko‘rsatadi.

Ikki madaniyat o‘rtasidagi farqni faqat individualizm va kollektivizm qarama-qarshiligi bilan izohlash [1; 5] til materialining barcha tomonlarini qamrab olmaydi. Bir tomondan, jamoaviy egalik semasi o‘zbek tilida haqiqatan ham kuchli: qadimgi turkiy yodgorliklarda nom va shon xalqqa tegishli qilib tasvirlangan [21], hozirgi tilda esa el sharafi, oila sha’ni birikmalari keng qo‘llanadi. Ikkinchi tomondan, ingliz tilida ham family honour, the honour of the regiment kabi jamoaviy birikmalar mavjud, o‘zbek tilida esa “O‘z qadrini bilmagan birovning qadrini bilmaydi” maqoli [7] shaxsning o‘z-o‘ziga hurmatini barcha munosabatlarning asosi deb biladi. Shu sababli farqni darajaviy deb hisoblash to‘g‘riroq. Kuzatishlarimizcha, ingliz tilida sharaf ko‘proq institutsional va shartnomaviy tushuncha

sifatida (unvon, mukofot, so‘zga va majburiyatga sodiqlik), o‘zbek tilida esa munosabatli va himoyaviy tushuncha sifatida (qarindoshlar doirasida asraladigan or-nomus, mehmondorchilik va jamoa ichida saqlanadigan obro‘) leksikalashgan.

Tarjimadagi muvofiqlik turlari

S. Usmanaliyeva frazeologik birliklarning tillararo muvofiqligini to‘rt turga ajratadi: obrazli-semantik izomorfizm, umumiy obraz doirasidagi semantik tafovut, qisman muvofiqlik va obrazli-madaniy lakuna [11]. Ushbu tasnif asosida “sharaf/honor” konsepti doirasidagi tipik juftliklar 4-jadvalda guruhlandi.

4-jadval

“Sharaf/honor” konsepti birliklarining tarjimadagi muvofiqlik turlari

Asliyatdagi birlik	Tarjima muqobili	Muvofiqlik turi
Ingliz tilidan o‘zbek tiliga		
in honour of	sharafiga	obrazli-semantik izomorfizm
a stain on one’s honour	sha’niga tushgan dog‘	obrazli-semantik izomorfizm
hold one’s head high	boshini baland ko‘tarib yurmoq	obrazli-semantik izomorfizm
white-faced (qo‘rquvdan)	rangi oqarib ketgan (lekin yuzi oq emas)	umumiy obraz doirasidagi semantik tafovut
lose face	obro‘yi to‘kilmoq	qisman muvofiqlik
beneath one’s dignity	o‘ziga or bilmoq	qisman muvofiqlik
a man of honour	or-nomusli inson; so‘zining ustidan chiqadigan odam	qisman muvofiqlik
honour a commitment / a cheque	majburiyatni bajarmoq; chekni to‘lamoq	obrazli-madaniy lakuna
do the honours	mezbonlik qilmoq	obrazli-madaniy lakuna
Your Honour	Hurmatli sudya	obrazli-madaniy lakuna
O‘zbek tilidan ingliz tiliga		
sharafiga muyassar bo‘lmoq	to have the privilege of	qisman muvofiqlik
obro‘yi bir pul bo‘ldi	his reputation was in tatters	qisman muvofiqlik
or-nomus (1-ma’no)	sense of shame; decency	qisman muvofiqlik
“Yigitning xuni – yuz tanga, or-nomusi – ming tanga”	tavsifiy tarjima: a man’s honour is worth more than his life	obrazli-madaniy lakuna

Jadval asosida tarjimonlar uchun bir nechta tavsiya berish mumkin. Birinchidan, honour so‘zining fe’l sifatidagi shartnomaviy ma’nolari (honour a contract, honour a cheque) o‘zbek tiliga sharaf so‘zi bilan emas, harakatning o‘zini nomlovchi fe’llar bilan o‘giriladi. Ikkinchidan, o‘zbekcha sharaf so‘zini mexanik ravishda honour deb tarjima qilish har doim ham to‘g‘ri emas: “Talaba bo‘lish sharafiga muyassar bo‘ldim” jumlasida privilege so‘zi, rasmiy-tantanali nutqdagi Vatan sharafi birikmasida esa kontekstga qarab honour, pride yoki glory so‘zlari mosroq kelishi mumkin. Uchinchidan, or-nomus so‘zini tarjima qilishda matnda uning qaysi qutbi faol ekanini aniqlash zarur: uyat qutbi faol bo‘lsa sense of shame yoki decency, sharaf qutbi faol bo‘lsa honour yoki dignity tanlanadi. To‘rtinchidan, obro‘ so‘zi uchun kontekstga ko‘ra reputation, standing va face muqobillaridan foydalaniladi, bunda o‘zbek iborasidagi “to‘kilish” obrazi odatda yo‘qoladi.

XULOSA VA TAKLIFLAR

O‘tkazilgan tahlil quyidagi xulosalarni chiqarishga imkon beradi.

Birinchidan, ingliz tilida “sharaf/honor” konseptining semantik maydoni bir markazli bo‘lib, uning yadrosida ichki axloqiy fazilat, ijtimoiy e’tirof, rasmiy unvon va majburiyatga sodiqlik semalarini birlashtiruvchi sinkretik honour birligi turadi. O‘zbek tilida maydon ikki markazli: e’tirof va faxr tomonga yo‘nalgan sharaf hamda ichki me’yor va himoya tomonga yo‘nalgan or-nomus yadroni birgalikda tashkil etadi, jamoadagi mavqe esa obro‘ orqali ifodalanadi.

Ikkinchidan, o‘zbek tilidagi or va or-nomus so‘zlarining ham “uyat”, ham “sha’n” ma’nosini anglatishi, ya’ni enantiosemiya hodisasi, sharaf va uyatning o‘zbek lisoniy ongida bir konseptning ikki qutbi sifatida anglanishini ko‘rsatadi. Ingliz tilida bu ikki tushuncha faqat antonimlik munosabati orqali bog‘langan.

Uchinchidan, birliklarning ichki shakli konseptning tarixiy qatlamlarini ochib beradi. Ikki tilda ham “qiymat” motivi umumiy. O‘zbek tiliga “yuksaklik” (sharaf), “yuz suvi” (obro‘), “daxlsizlik” (hurmat) va turkiy “nom” (ot) motivlari, ingliz tiliga esa “davlat lavozimi” (honour) va “butunlik” (integrity) motivlari xos. Konseptning obrazli qatlamida yuqorilik, qiymat, poklik, himoya va yuz modellari ikki tilda mavjud, in’om modeli esa asosan ingliz tiliga xosdir.

To‘rtinchidan, ikki madaniyat o‘rtasidagi farqni individualizm va kollektivizm qarama-qarshiligi bilan to‘liq izohlab bo‘lmaydi, chunki jamoaviy va shaxsiy o‘lchov har ikki tilda mavjud. Farq darajaviy bo‘lib, u ingliz tilida sharafning institutsional va shartnomaviy, o‘zbek tilida esa munosabatli va himoyaviy tushuncha sifatida leksikalashganida namoyon bo‘ladi.

Beshinchidan, tarjimada honour va sharaf birliklarining eng ko‘p uchraydigan nomuvofiqliklari honourning shartnomaviy ma’nolari, sharafning “imtiyoz” ma’nosi va or-nomusning ikki qutbliligi bilan bog‘liq. Bunday hollarda kontekstual muqobil tanlash va funksional tarjima usullari tavsiya etiladi.

Tadqiqot natijalaridan ingliz-o‘zbek ikki tilli lug‘atlarda sharaf, or-nomus, obro‘ va honour so‘zlarining lug‘at maqolalarini takomillashtirishda, chog‘ishtirma tilshunoslik,

lingvokulturologiya va tarjima nazariyasi bo‘yicha mashg‘ulotlarda foydalanish mumkin. Kelgusida konsept birliklarining qo‘llanish chastotasini ikki tilning milliy korpuslari asosida o‘rganish, assotsiativ eksperiment yordamida esa konseptning hozirgi til egalari ongidagi tuzilishini aniqlashtirish maqsadga muvofiq.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Islomova D.I. Ingliz va o‘zbek tillarida milliy-madaniy konseptlarning kognitiv-semantik tahlili (uy/home, honor/sharaf, mehmondo‘stlik/hospitality, ibo/shame konseptlari misolida) // Yangi O‘zbekiston, yangi tadqiqotlar jurnali. – 2025. – Vol. 3, № 5. – B. 8–13. – URL: https://phoenixpublication.net/index.php/TTVAL/article/view/7095

2. Khamidova S., Akhmedov O.S. The concept of “honor” and “shame” in English and Uzbek phraseological units: a cognitive-linguocultural approach // Izlanuvchi. – 2026. – URL: https://phoenixpublication.net/index.php/Izlanuvchi/article/view/9395

3. Mahmudov N. Tilning mukammal tadqiqi yo‘llarini izlab // O‘zbek tili va adabiyoti. – 2012. – № 5. – B. 3–16.

4. Makhmudova M. Expression of the concept “shame” in Uzbek phraseological units // Xorijiy lingvistika va lingvodidaktika – Foreign Linguistics and Linguodidactics. – 2024. – Vol. 2, № 4. – P. 196–201. – DOI: 10.47689/2181-3701-vol2-iss4-pp196-201.

5. Mukhiddinova F.I. Concept of honor in English and Uzbek // Yosh tadqiqotchilar va talabalar ilmiy faoliyatida innovatsiya, integratsiya va zamonaviy ta’lim muammolari: nazariya va amaliyot: Respublika ilmiy-amaliy konferensiyasi materiallari. – Namangan, 2026. – № 1. – B. 118–121. – DOI: 10.5281/zenodo.19429514.

6. O‘zbek tilining izohli lug‘ati. 5 jildlik. – Toshkent: O‘zbekiston milliy ensiklopediyasi, 2006–2008.

7. O‘zbek tilining izohli lug‘ati [Elektron resurs]. – URL: https://izoh.uz (murojaat sanasi: 25.10.2026).

8. O‘zbek xalq maqollari. – Toshkent: Sharq, 2005.

9. Rahmatullayev Sh. O‘zbek tilining izohli frazeologik lug‘ati. – Toshkent: O‘qituvchi, 1978.

10. Safarov Sh. Kognitiv tilshunoslik. – Jizzax: Sangzor, 2006.

11. Usmanaliyeva S.R. Semantic structure of national-cultural scripts in English and Uzbek phraseological units: a comparative-cognitive analysis // The Lingua Spectrum. – 2026. – Vol. 9, № 1. – P. 62–70. – DOI: 10.5281/zenodo.23131394.

12. Xudoyberganova D. Lingvokulturologiya terminlarining qisqacha izohli lug‘ati. – Toshkent: Turon zamin ziyo, 2015.

13. Yuldosheva G.X. O‘zbek frazeologik tizimida “or-nomus” konseptining ifodalanishi. – 2026. – URL: https://tijst.org/index.php/Indonesia/article/view/1823

14. Карасик В.И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс. – Волгоград: Перемена, 2002.

15. Кунин А.В. Англо-русский фразеологический словарь. – 4-е изд. – М.: Русский язык, 1984.

16. Маслова В.А. Когнитивная лингвистика. – Минск: ТетраСистемс, 2004.

17. Попова З.Д., Стернин И.А. Когнитивная лингвистика. – М.: АСТ: Восток – Запад, 2007.

18. Степанов Ю.С. Константы: Словарь русской культуры. – М.: Языки русской культуры, 1997.

19. Bourdieu P. Language and Symbolic Power / ed. by J.B. Thompson. – Cambridge (MA): Harvard University Press, 1991.

20. Cambridge Dictionary [Elektron resurs]: honour. – URL: https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/honour (murojaat sanasi: 25.10.2026).

21. Clauson G. An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish. – Oxford: Clarendon Press, 1972.

22. Goffman E. On face-work: an analysis of ritual elements in social interaction // Psychiatry. – 1955. – Vol. 18, № 3. – P. 213–231.

23. Kövecses Z. Metaphor and Emotion: Language, Culture, and Body in Human Feeling. – Cambridge: Cambridge University Press, 2000.

24. Lakoff G., Johnson M. Metaphors We Live By. – Chicago: University of Chicago Press, 1980.

25. Merriam-Webster Dictionary [Elektron resurs]: honor. – URL: https://www.merriam-webster.com/dictionary/honor (murojaat sanasi: 25.10.2026).

26. Online Etymology Dictionary [Elektron resurs]. – URL: https://www.etymonline.com (murojaat sanasi: 25.10.2026).

27. Peristiany J.G. (ed.) Honour and Shame: The Values of Mediterranean Society. – London: Weidenfeld and Nicolson, 1965.

28. Pitt-Rivers J. Honour and social status // Honour and Shame: The Values of Mediterranean Society / ed. by J.G. Peristiany. – London: Weidenfeld and Nicolson, 1965. – P. 19–77.

29. Speake J. (ed.) The Oxford Dictionary of Proverbs. – 5th ed. – Oxford: Oxford University Press, 2008.

30. Wierzbicka A. Understanding Cultures through Their Key Words: English, Russian, Polish, German, and Japanese. – New York: Oxford University Press, 1997.